

ROZLICZENIA Z NIEMIECKIMI SPRAWCAMI ZBRODNI
Z OKRESU II WOJNY ŚWIATOWEJ

ZBRODNI (NIE)OSĄDZONE

KAT A L O G W Y S T A W Y

ROZLICZENIA Z NIEMIECKIMI SPRAWCAMI ZBRODNI
Z OKRESU II WOJNY ŚWIATOWEJ

ZBRODNI (NIE)OSĄDZONE

K A T A L O G   W Y S T A W Y

KIELCE 2023

1.

Związek Sowiecki znalazł się w gronie zwycięzców, którzy dokonywali powojennych rozliczeń. Sowieci dotychczas nie pociągnięto do odpowiedzialności za agresję na Polskę, Finlandię, zagarnięcie państw bałtyckich, części Rumunii, deportacje obywateli podbitych państw, masowe represje czy mord na polskich jeńcach wojennych wiosną 1940 r. Fot. Ekshumacje w Katyniu, 1943 r. [IPN]

W P R O W A D Z E N I E

Wojna z lat 1939–1945 pochłonęła liczbę ofiar nieporównywalną z wcześniejszymi konfliktami zbrojnymi. W samej Europie zginęło lub zmarło 26–62 mln osób. Większość stanowili cywile. Klęska wojenna nazistowskich Niemiec i ich sojuszników umożliwiła postawienie przed sądem odpowiedzialnych za zbrodnie wojenne. Ściganie i sądzenie niemieckich zbrodniarzy było elementem powojennych rozliczeń w Europie. Już w czasie wojny rozpoczęto prace nad formą ukarania sprawców zbrodni wojennych oraz przywódców III Rzeszy. Od 1943 r. dochodziło do pierwszych procesów. Dopiero jednak po pokonaniu Niemiec i zakończeniu wojny alianci podjęli przygotowania do gruntownych rozliczeń sądowych.

Przed sądem nie stanęło wielu polityków III Rzeszy, w tym: Adolf Hitler, Heinrich Himmler, Josef Goebbels, którzy wiosną 1945 r. popełnili samobójstwo. W Norymberdze, po raz pierwszy w dziejach, międzynarodowa instytucja skazała przywódców suwerennego kraju oraz ujawniła istotę funkcjonowania i zbrodniczy charakter nazistowskich Niemiec. Tysiące bezpośrednich sprawców zostało ukaranych przez istniejące w czterech strefach okupacyjnych Niemiec alianckie sądy wojskowe, sądzące zbrodnie na obywatelach państw koalicji antyniemieckiej.

W tym samym czasie w Europie toczyły się procesy przed wymiarem sprawiedliwości poszczególnych krajów. Dotyczyło to zarówno państw wchodzących przed 1939 r. w skład III Rzeszy, będących jej

wojennymi sojusznikami, jak również państw okupowanych. Zasięg rozliczeń z Niemcami w Europie Zachodniej był znacznie mniejszy niż w jej wschodniej części. Z przyczyn politycznych rozliczenia zeszyły na dalszy plan, liczba procesów malała, zapadały łagodniejsze wyroki, a skazani wcześniej opuszczali więzienia. Zimna wojna i polityka odcisnęły również piętno na rozliczeniach na wschodzie kontynentu. Komuniści wykorzystywali je do walki z powojennymi przeciwnikami politycznymi.

Konflikt z Zachodem wpłynął na stale zmniejszanie liczby ekstradowanych podejrzanych do krajów Europy Wschodniej. W 1948 r. zlikwidowano Komisję Narodów Zjednoczonych ds. Zbrodni Wojennych (UNWCC) oraz rozpoczął się konflikt jugosłowiańsko-sowiecki. W obliczu postępującej sowietyzacji państw i panującej w nich szpiegomanii, ściganie niemieckich zbrodniarzy wojennych straciło na znaczeniu.

Pierwsza faza rozliczeń trwała do połowy lat pięćdziesiątych. Kolejną, mniej liczną, otworzył proces Adolfa Eichmanna w Jerozolimie w 1961 r. – zwrócił uwagę świata na problem ukrywających się zbrodniarzy oraz ukazał rolę Zagłady Żydów w zbrodniczej działalności III Rzeszy. Od lat sześćdziesiątych większą aktywność w ściganiu zbrodni nazistowskich wykazywał wymiar sprawiedliwości Republiki Federalnej Niemiec (RFN). Działania „łowców nazistów” i instytucji państwowych doprowadziły do ekstradycji i osądzenia niektórych zbrodniarzy ukrywających się w Ameryce Południowej.

Większość sprawców zbrodni nie została ukarana. Powojenny chaos pozwolił niektórym ukryć się – we Włoszech, Hiszpanii, Szwajcarii, na Bliskim Wschodzie lub w Ameryce Południowej. Wielu uniknęło jednak kary, nadal mieszkając w Niemczech (niekiedy pod zmienionym nazwiskiem), wykorzystując opieszałość wymiaru sprawiedliwości. Ogromna liczba spraw rozpoczynanych na wniosek innych państw kończyła się umorzeniem, podobnie jak próby ekstradycji podejrzanych o zbrodnie. Od lat sześćdziesiątych zbrodniarze nazistowscy byli sądzeni niemal wyłącznie w Niemczech. Nieliczne procesy poza Niemcami odbyły się z reguły bez obecności oskarżonych.

Chociaż procesy o zbrodnie wojenne odbywają się nadal, ściganie sprawców kończy się z przyczyn biologicznych. Mimo iż do dzisiaj osądzono blisko sto tysięcy Niemców oskarżonych o zbrodnie wojenne, to jednak: tylko w przypadku kilku obozów koncentracyjnych przed sądami postawiono więcej niż dziesięć procent członków załogi; spośród 1701 znanych wymiarowi sprawiedliwości RFN podejrzanych o udział w masowych mordach na terenie okręgów Gdańsk i Prusy Zachodnie skazano zaledwie dziesięć osób; szacuje się, że w zbrodniach wzięło udział od kilkuset tysięcy do nawet kilku milionów żołnierzy Wehrmachtu.

2.

Wojenny komisarz Salonik, Max Merten, został aresztowany w Grecji w 1957 r. i skazany na 25 lat więzienia. Pod naciskiem rządu zachodnioniemieckiego opuścił więzienie już po ośmiu miesiącach. Obietnice pomocy finansowej i wypłaty przez RFN odszkodowań doprowadziły do formalnego zakończenia sądowych rozliczeń z Niemcami i zamknięcia w 1959 r. greckiego biura ds. zbrodni wojennych. Fot. Max Merten w drodze na proces, 1959 r. [Yad Vashem Photo Archive]

1.

Powojenne rozliczenia w Europie dotyczyły głównie własnych obywateli dopuszczających się różnych form kolaboracji. W Belgii Niemcy stanowili jedynie 0,2 proc., a w Polsce (łącznie z volksdeutschami) nawet około trzydziestu procent skazanych.

Fot. Proces belgijskich strażników obozu w Breendonk. Mechelen, 7 maja 1946 r.

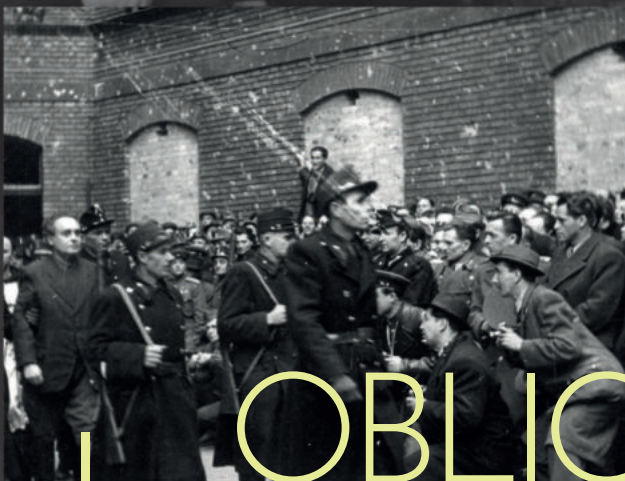
[Regionale Beeldbank – Stadsarchief Mechelen]

3.

W niemal całej Europie sądzono przywódców rządów, struktur okupacyjnych i organizacji zależnych od III Rzeszy. Fot. Egzekucja Ferencza Szálásiego, premiera Węgier w latach 1944–1945. Budapeszt, 12 marca 1946 r.

[fortepan/fortepan]

2.

Sądowe karanie kolaborantów w Związku Sowieckim, Jugosławii, Włoszech, Francji oraz Czechosłowacji poprzedził okres tzw. dzikich rozliczeń. Fot. Ciało Benito Mussoliniego powieszono wraz z towarzyszącymi mu w ucieczce osobami, na placu w centrum Mediolanu, 29 kwietnia 1945 r.

[National Archives and Records Administration, College Park]

OBLICZA ROZLICZEŃ

4.

Azjatyckim odpowiednikiem procesu norymberskiego z lat 1945–1946 było postępowanie sądowe przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu, przeprowadzone w Tokio w latach 1946–1948. Fot. Proces tokijski, 1946 r.

[Library of Congress]

3.

PRZED NORYMBERGĄ

1.

Postawienie przed sądem bezpośrednich sprawców zbrodni oraz ich zwierzchników zapowiadała deklaracja dziewięciu państw okupowanych, przyjęta w styczniu 1942 r. podczas konferencji w pałacu św. Jakuba w Londynie zwołanej z inicjatywy rządu polskiego. Fot. Przemówienie premiera rządu RP na uchodźstwie Władysława Sikorskiego, 13 stycznia 1942 r. [State Library Victoria]

od LONDYNU do LONDYNU

2.

Podpisanie deklaracji w sprawie ukarania sprawców zbrodni wojennych przez przedstawicieli: Związku Sowieckiego, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Chin. Moskwa, 30 października 1943 r. [fot. Fu Bingchang. Zdjęcie dzięki uprzejmości CH Foo, YW Foo i Special Collections, University of Bristol Library (www.hpcbristol.net)]

3.

Pod wpływem doniesień o niemieckich okrucieństwach i fotografii z wyzwolanych obozów koncentracyjnych, amerykańska administracja oraz opinia publiczna opowiadały się m.in. za rozstrzelaniem przywódców III Rzeszy bez sądu. Fot. KL Lublin (Majdanek) po wyzwoleniu, 1944 r. [Państwowe Muzeum na Majdanku]

4.

General Eisenhower na terenie wyzwolonego obozu Ohrdruf w Turynii, kwiecień 1945 r. [National Archives and Records Administration, College Park]

5.

Ostatecznie podczas konferencji w Londynie zdecydowano, że najważniejsi zbrodniarze wojenni zostaną osądzeni przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy, a pozostali przez sądy w poszczególnych państwach lub sojuszniczych strefach w okupowanych Niemczech. Fot. Podpisanie porozumienia kończącego konferencję londyńską, 8 sierpnia 1945 r. [State Library Victoria]

4.

1.

Kilka tygodni po podpisaniu deklaracji moskiewskiej, w grudniu 1943 r. w gmachu opery w Charkowie odbył się pokazowy proces trzech Niemców i kolaboranta. Sowiecki trybunał wojskowy wydał wyroki śmierci na podstawie przyznania się oskarżonych do winy. Fot. Proces charkowski. [Yad Vashem Photo Archive]

2.

Niemal rok po procesie charkowskim - 2 grudnia 1944 r. - Specjalny Sąd Karny w Lublinie skazał na śmierć pięciu członków załogi obozu koncentracyjnego KL Lublin (Majdanek). Następnego dnia zostali oni powieszeni na terenie obozu. Fot. Ława oskarżonych. [Archiwum Narodowe w Krakowie]

P R Z E D N O R Y M B E R G Ą

PIERWSZE PROCESY

3.

W czerwcu 1945 r. w okupowanych Niemczech sąd wojskowy amerykańskiej 15 Armii skazał na śmierć trzy osoby za zamordowanie lotnika US Army w sierpniu 1944 r. Fot. Lokalny przywódca NSDAP Peter Back na szubienicy. Rheinbach, 29 czerwca 1945 r. [NIOD]

4.

Już latem 1945 r. procesy o zbrodnie wojenne odbywały się przed krajowym wymiarem sprawiedliwości m.in.: w Polsce, Austrii i Czechosłowacji. Fot. Proces zastępcy burmistrza Pragi, Josefa Pfitznera, skazanego na śmierć i straconego. Praga, wrzesień 1945 r. [IPN]

5.

We włoskiej Casercie odbył się pierwszy aliancki proces o zbrodnie wojenne. W październiku 1945 r. gen. Anton Dostler został skazany za rozkaz rozstrzelania amerykańskich jeńców wojennych w marcu 1944 r. Fot. Wykonanie wyroku, 1 grudnia 1945 r. [National Archives and Records Administration, College Park]

1.

Jeszcze przed zakończeniem wojny rozpoczęto poszukiwania osób podejrzanych o popełnienie zbrodni wojennych. Fot. Esemni z Buchenwaldu zatrzymani przez Amerykanów, kwiecień 1945 r. [United States Holocaust Memorial Museum]

2.

Podejrzanych zatrzymywano nie tylko w Niemczech, ale i w innych państwach Europy. Fot. Selekcjonowanie funkcjonariuszy Gestapo i zbrodniarzy wojennych w norweskim obozie dla jeńców niemieckich w Mandal, maj 1945 r. [Statsarkivet i Stavanger]

3.

Przed wymiar sprawiedliwości trafiły także osoby kierujące niemieckim aparatem terroru. Fot. Carl Oberg, dowódca SS i policji w dystrykcie radomskim, a następnie w okupowanej Francji, schwytyany niedaleko Kitzbühel w maju 1945 r. Mimo dwukrotnego wyroku kary śmierci w 1962 r. opuścił francuskie więzienie. [United States Holocaust Memorial Museum]

4.

Jednocześnie rozpoczęto gromadzenie materiałów potrzebnych do sporządzenia aktu oskarżenia przeciwko przywódcom III Rzeszy. Fot. Rudolf Hess przesłuchiwany przez amerykańskich prokuratorów, październik 1945 r. [fot. Ch. Alexander, Harry S. Truman Presidential Library & Museum]

P R Z E D N O R Y M B E R G Ą

PRZYGOTOWANIE

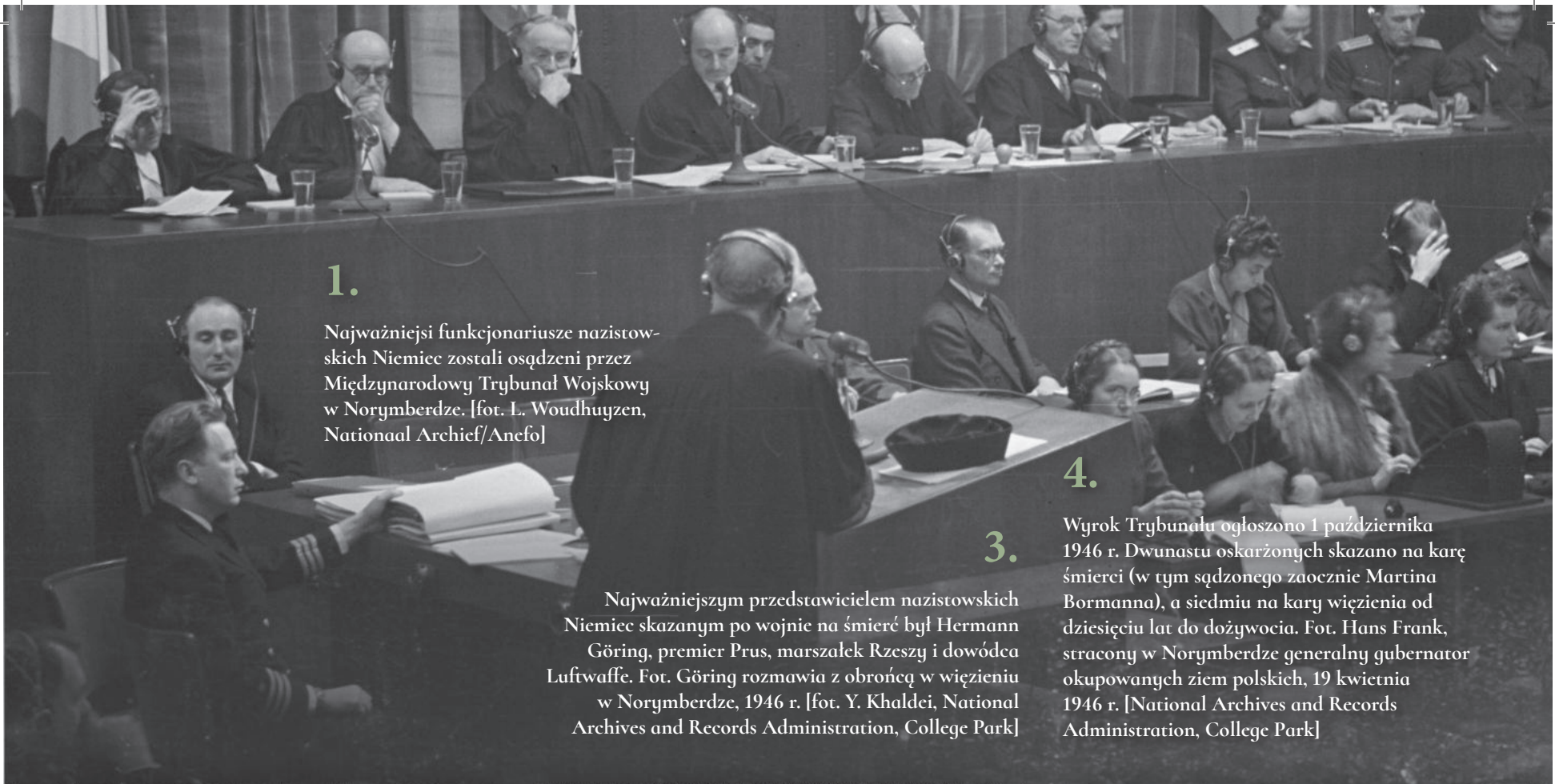
5.

Amerykańscy prawnicy wojskowi przeszukują akta w poszukiwaniu dowodów, które miały być przedstawione podczas procesów o zbrodnie wojenne, 1945 r. [National Archives and Records Administration, College Park]

6.

1.

Najważniejsi funkcjonariusze nazistowskich Niemiec zostali osądzeni przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze. [fot. L. Woudhuyzen, Nationaal Archief/Anefo]

4.

Wyrok Trybunału ogłoszono 1 października 1946 r. Dwunastu oskarżonych skazano na karę śmierci (w tym sądownego zaocznie Martina Bormanna), a siedmiu na kary więzienia od dziesięciu lat do dożywocia. Fot. Hans Frank, stracony w Norymberdze generalny gubernator okupowanych ziem polskich, 19 kwietnia 1946 r. [National Archives and Records Administration, College Park]

3.

Najważniejszym przedstawicielem nazistowskich Niemiec skazanym po wojnie na śmierć był Hermann Göring, premier Prus, marszałek Rzeszy i dowódca Luftwaffe. Fot. Göring rozmawia z obrońcą w więzieniu w Norymberdze, 1946 r. [fot. Y. Khaldei, National Archives and Records Administration, College Park]

2.

Obok współtwórców III Rzeszy, ministrów, dowódców wojskowych i SS, działaczy partyjnych czy namiestników terenów okupowanych, na ławie oskarżonych zasiadli mniej znaczący funkcjonariusze narodowosocjalistycznego państwa. Fot. Ława oskarżonych i obrońcy, 4 grudnia 1945 r. [fot. L. Woudhuyzen, Nationaal Archief/Anefo]

ALIANCI ROZLICZAJĄ NIEMCÓW

NORYMBERGA

1945-1946

5.

Proces przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze wzbudzał (i wciąż wzbudza) liczne kontrowersje. Fot. Wiece komunistów w Hamburgu przeciwko uniewinnieniom w Norymberdze. [Deutsches Historisches Museum]

7.

1.

Podczas dwunastu kolejnych procesów w latach 1946–1949 w Norymberdze Amerykanie osądzili zarówno bezpośrednich sprawców zbrodni, jak i pracowników instytucji, dowódców wojskowych oraz przedstawicieli kół gospodarczych III Rzeszy. Fot. Proces lekarzy, 1946 r. [fot. R. D'Addario, Stadtarchiv Nürnberg A 65/II Nr RA-178-D]

3.

Spośród 177 osądzonych w latach 1946–1949 w Norymberdze 24 osoby usłyszały wyrok śmierci, a 20 – dożywocia. Najwięcej wyroków śmierci (14) zapadło w procesie funkcjonariuszy Einsatzgruppen. Fot. Paul Blobel, wysoki rangą oficer Einsatzgruppen, odpowiedzialny za zagładę kilkudziesięciu tysięcy Żydów na Ukrainie, wysłuchuje wyroku śmierci, 10 kwietnia 1948 r. [National Archives and Records Administration, College Park]

ALIANCI ROZLICZAJĄ NIEMCÓW

DWANAŚCIE PROCESÓW NORYMBERSKICH

2.

Wśród siedmiu skazanych na śmierć w procesie lekarskim znalazł się dr Karl Brandt, Komisarz Rzeszy ds. Służb Sanitarnych i Zdrowia oraz osobisty lekarz Hitlera. [State Library Victoria]

4.

Ostatnie procesy w Norymberdze odbywały się w atmosferze narastającej zimnej wojny. Było to jedną z przyczyn relatywnie niskich wyroków. Fot. Oswald Pohl, szef Głównego Urzędu Gospodarczo-Administracyjnego SS, skazany w 1947 r. na karę śmierci, zeznaje jako świadek na procesie IG Farben, lipiec 1948 r. [fot. R. D'Addario, Stadtarchiv Nürnberg A 65/II Nr RA -94-D]

8.

1.

Amerykańskie sądy wojskowe w okupowanych Niemczech znaczną część postępowań przeprowadziły na terenie byłego obozu koncentracyjnego w Dachau. Fot. Proces 74 esesmanów oskarżonych o zbrodnię na amerykańskich żołnierzach w Malmedy, 20 czerwca 1946 r. [National Archives and Records Administration, College Park]

2.

W blisko pięciuset procesach Amerykanie skazali ponad 1,4 tys. osób (426 na karę śmierci), w tym członków załóg obozów koncentracyjnych oraz sprawców zbrodni na alianckich żołnierzach. Fot. Proces załogi KL Dachau. Świadek Rudolf Wolf zidentyfikował obozowego kapo Emila Mahla, 1945 r. [Horace Hansen Collection at the Riesenfeld Rare Books Research Center, University of Minnesota Law Library]

3.

Do końca 1949 r. brytyjski sąd ds. zbrodni wojennych skazał 1085 oskarżonych, w tym 240 na karę śmierci. Fot. Pierwszy proces załogi Beren-Belsen - były komendant obozu Josef Kramer w rozmowie z obrońcą. Lüneburg, 19 września 1945 r. [Imperial War Museum]

4.

Francuski sąd wojskowy obradował w Rastatt, a wśród blisko ośmiuset skazanych znaleźli się niektórzy członkowie załóg obozów koncentracyjnych Natzwiler-Struthof i Ravensbrück. Fot. Sala rozpraw trybunału w Rastatt. [Kreisarchiv Rastatt]

ALIANCI ROZLICZAJĄ NIEMCÓW

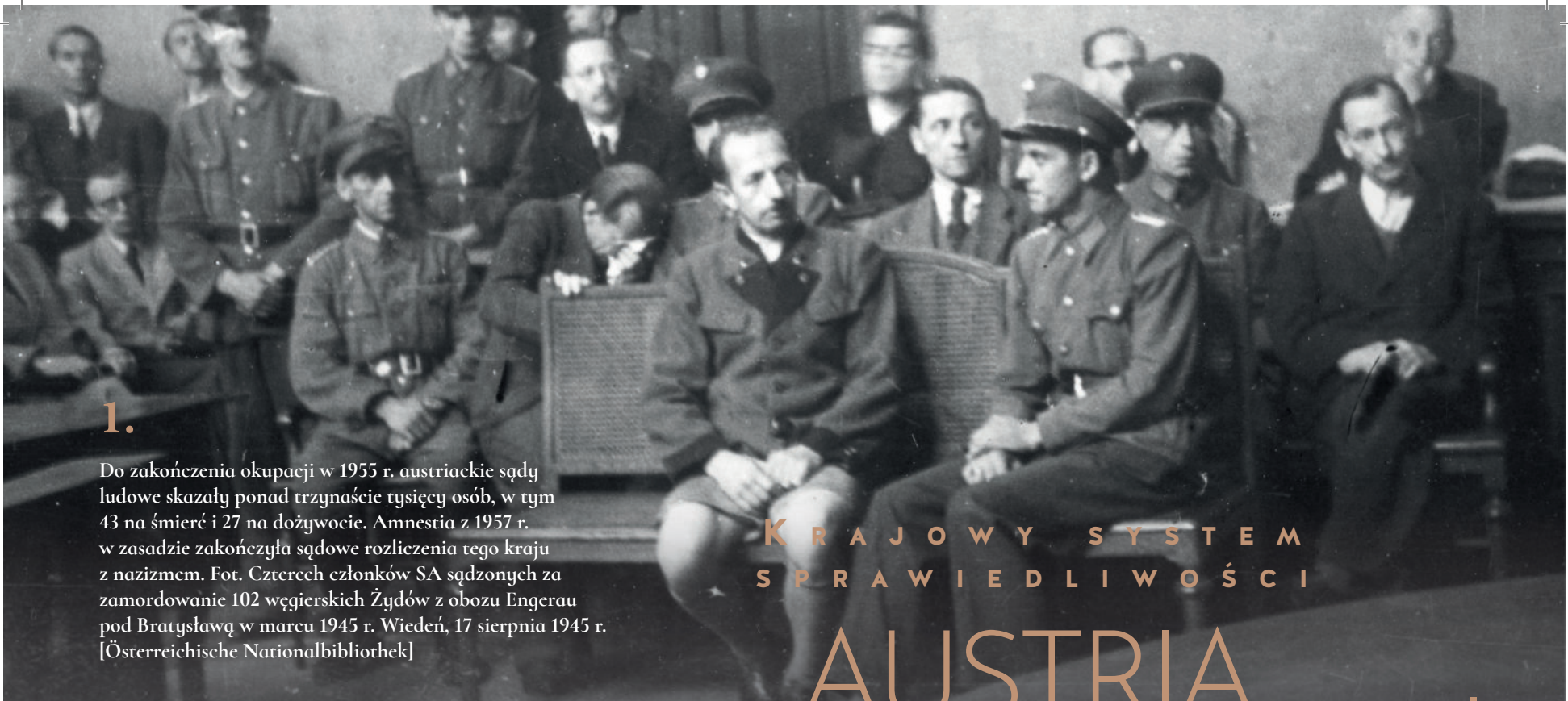
| ALIANCKIE SĄDY WOJSKOWE |

5.

Do 1955 r. sowieckie trybunały okupacyjne osądziły co najmniej 35 tys. osób, głównie jednak za przestępstwa powojenne. Fot. Pokazowa rozprawa w Berlinie przeciwko kilkunastu członkom załogi KL Sachsenhausen. Większość oskarżonych została 1 listopada 1947 r. skazana na dożywotnie więzienie. [United States Holocaust Memorial Museum]

9.

1.

Do zakończenia okupacji w 1955 r. austriackie sądy ludowe skazały ponad trzynaście tysięcy osób, w tym 43 na śmierć i 27 na dożywocie. Amnestia z 1957 r. w zasadzie zakończyła sądowe rozliczenia tego kraju z nazizmem. Fot. Czterech członków SA sądzonych za zamordowanie 102 węgierskich Żydów z obozu Engerau pod Bratysławą w marcu 1945 r. Wiedeń, 17 sierpnia 1945 r. [Österreichische Nationalbibliothek]

KRAJOWY SYSTEM
SPRAWIEDLIWOŚCI

2.

Niemieckie sądy rozpatrywały sprawy przestępstw popełnionych na obywatelach III Rzeszy oraz bezpaństwowcach na terenie Niemiec. Do 1950 r. w zachodnich strefach okupacyjnych skazano ponad 5,2 tys. osób. Fot. Proces członków personelu ośrodka w Hadamar, w którym zamordowano kilkanaście tysięcy osób. Frankfurt nad Menem, 1947 r. [PAP/DPA]

AUSTRIA i PODZIELONE NIEMCY

4.

W zaledwie dwa miesiące 1950 r. we wschodnioniemieckim Waldheim skazano 3324 osoby, większość na surowe kary. Procesy urządyły zasadom sprawiedliwości, a dziesięć z nich miało charakter pokazowy. Fot. Proces Alfreda Schultza oskarżonego o mordowanie robotników przymusowych na terenie Miśni, 21 czerwca 1950 r. [Bundesarchiv]

3.

Kilkanaście osób podejrzanych o mordowanie pacjentów sądzono latem 1947 r. w Dreźnie, w sowieckiej strefie okupacyjnej. Proces zakończył się trzema wyrokami śmierci. [Bundesarchiv]

10.

1.

We Francji, gdzie najważniejsze były rozliczenia z rodzimymi kolaborantami, do połowy lat pięćdziesiątych skazano ponad 2,3 tys. niemieckich sprawców zbrodni. Fot. Proces gauleitera Alzacji Roberta Wagnera i jego sześciu podwładnych. Strasburg, 1946 r. [Archives de la Ville et de l'Eurométropole de Strasbourg, 1 FI 11/43]

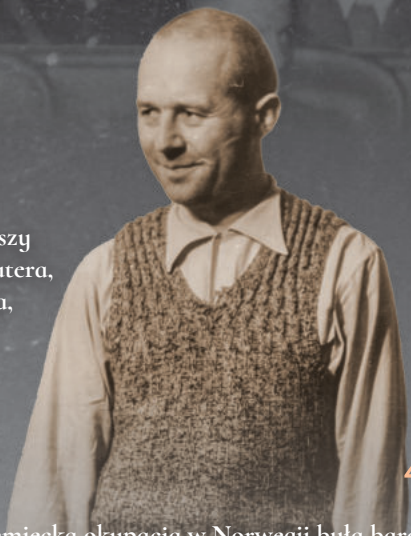
2.

Spośród krajów Beneluxu najwięcej funkcjonariuszy III Rzeszy (242) zostało osądzonych w Holandii. Fot. Proces Albina Rautera, wyższego dowódcy SS i policji w okupowanej Holandii. Haga, 1948 r. [Nationaal Archief/Anefo]

3.

Przed belgijskim wymiarem sprawiedliwości stanęło łącznie 87 Niemców i Austriaków. Fot. Komendant obozu w Breendonk, Philipp Schmitt, skazany w 1950 r. na karę śmierci. [Centre d'Études et de Documentation Guerre et Sociétés contemporaines (CegeSoma)]

4.

Mimo że niemiecka okupacja w Norwegii była bardziej brutalna niż w Danii, w obu krajach przed sądami postawiono podobną liczbę sprawców – w każdym około osiemdziesięciu. W Norwegii wyroki były jednak surowsze. Fot. Skazany na śmierć SS-Obersturmbannführer Gerhard Flesch, w 1939 r. dowódca Einsatzkommando mordującego mieszkańców Wielkopolski, a później szef Policji Bezpieczeństwa i SD w Bergen i Trondheim. [Falstadsenteret]

5.

Czterej najważniejsi funkcjonariusze niemieckiego aparatu okupacyjnego w Danii podczas przerwy w przesłuchaniu. Pierwszy z prawej Werner Best, organizator Einsatzgruppen w Polsce, od 1942 r. komisarz Rzeszy w Danii, skazany w 1948 r. na śmierć, po apelacji opuścił więzienie w 1951 r. Kopenhaga, 1947 r. [Nationalmuseet]

6.

Włochy, wojenny sojusznik Niemiec, prowadziły ograniczoną politykę defaszyzacji. Do 1952 r. odbyło się zaledwie jedenaście procesów niemieckich sprawców. Fot. Herbert Kappler, szef SD i Policji Bezpieczeństwa w Rzymie, skazany w sprawie masakry w Grotach Ardeatyńskich z marca 1944 r. podczas procesu. Rzym, 1948 r. [Fototeca Gilardi]

7.

W Grecji karanie zbrodniarzy z lat okupacji utrudniała trwająca do 1949 r. wojna domowa. W konsekwencji odbyło się zaledwie siedemnaście procesów. Później, w imię dobrych stosunków gospodarczych z RFN, zaniechano ścigania niemieckich zbrodniarzy. Fot. Egzekucja Friedricha Schuberta, dowódcy oddziału odpowiedzialnego za liczne zbrodnie na Krecie i w Macedonii. Saloniki, 22 października 1947 r. [fot. S. Iordanikis, Thessaloniki Museum of Photography]

K R A J O W Y

S Y S T E M

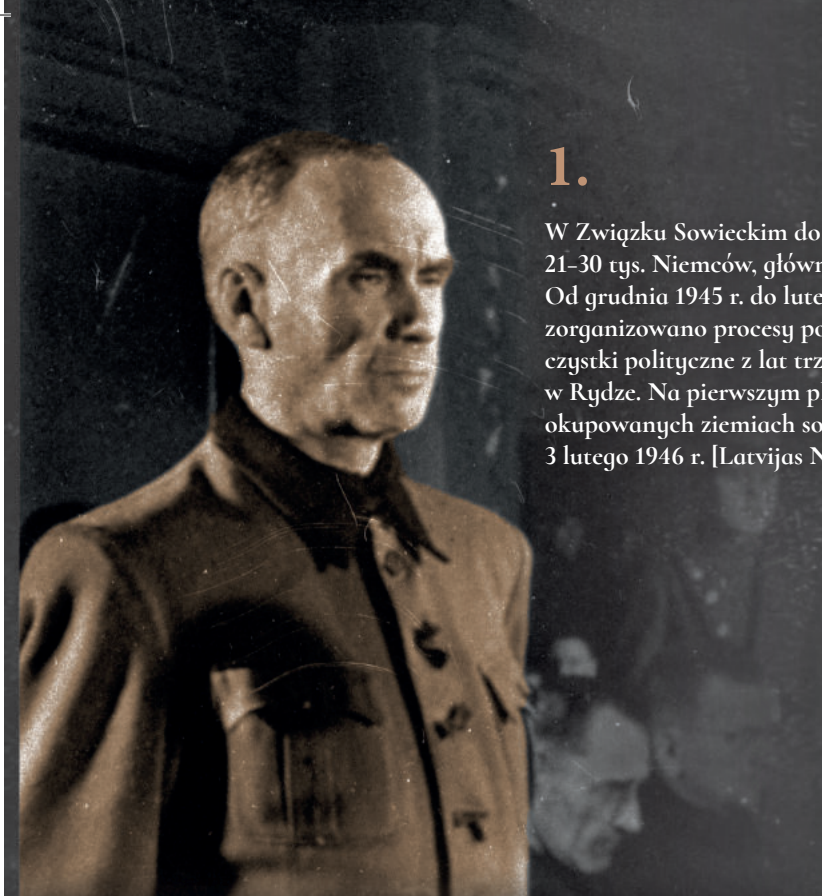
S P R A W I E D -

L I W O Ś C I

ZACHÓD, PÓŁNOC, i POŁUDNIE I EUROPY

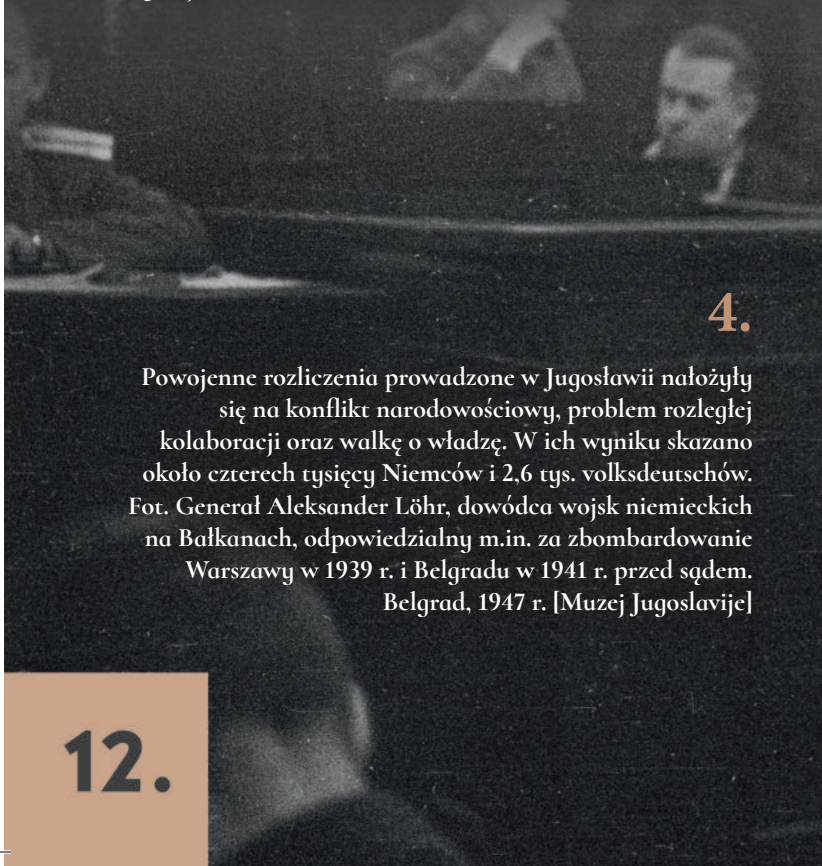
1.

W Związku Sowieckim do 1954 r. osądzono 21-30 tys. Niemców, głównie jeńców z Wehrmachtu. Od grudnia 1945 r. do lutego 1946 r. w ośmiu miastach zorganizowano procesy pokazowe przypominające czystki polityczne z lat trzydziestych. Fot. Rozprawa w Rydze. Na pierwszym planie szef policji i SS na okupowanych ziemiach sowieckich, Friedrich Jeckeln, 3 lutego 1946 r. [Latvijas Nacionālais arhīvs]

2.

W Czechosłowacji retribucja prowadzona była osobno na ziemiach czeskich i słowackich. Bardziej radykalną formę przyjęła w Czechach, gdzie sądy ludowe skazały za kolaborację i różne przestępstwa kilkanaście tysięcy Niemców. Fot. Przesłuchanie SS-Obergruppenführera, Karla Hermanna Franka, kierującego represjami na terenie Protektoratu Czech i Moraw. [IPN]

4.

Powojenne rozliczenia prowadzone w Jugosławii nałożyły się na konflikt narodowościowy, problem rozległej kolaboracji oraz walkę o władzę. W ich wyniku skazano około czterech tysięcy Niemców i 2,6 tys. volksdeutsche. Fot. Generał Aleksander Löhr, dowódca wojsk niemieckich na Bałkanach, odpowiedzialny m.in. za zbombardowanie Warszawy w 1939 r. i Belgradu w 1941 r., przed sądem. Belgrad, 1947 r. [Muzej Jugoslavije]

3.

W Rumunii Trybunał Ludowy Północnej Transylwanii w Kluż skazał 83 Niemców. Wyroki zapadały z reguły w trybie zaocznym i nie były wykonywane. Fot. Proces w Kluż, 1946 r. [Yad Vashem Photo Archive]

KRAJOWY SYSTEM
SPRAWIEDLIWOŚCI

BLOK WSCHODNI

1.

Karanie zbrodni nazistowskich w Polsce rozpoczęło się jeszcze przed końcem wojny. Badaniem spraw i gromadzeniem materiałów zajmowała się Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce. Fot. Członkowie Głównej Komisji wizytujący ruiny krematorium w Brzezince, 5 kwietnia 1945 r. [Biblioteka Narodowa]

P O L S K A

I SĄDY, KOMISJE, I EKSTRADYCCJE

4.

Najważniejszych zbrodniarzy miał osądzić Najwyższy Trybunał Narodowy, przed którym w latach 1946–1948 odbyło się siedem procesów. Fot. Tłum ludzi zgromadzony przed wejściem do Hali Polonii, przy al. Marszałka K. Rokossowskiego (dziś: Opera Bałtycka przy al. Zwycięstwa) w Gdańsku w czasie procesu Alberta Forstera, 1948 r. [IPN]

2.

Zebranie Komisji dla Badania Zbrodni Niemiecko-Hitlerowskich w Oświęcimiu. W środku pisarka Zofia Nalkowska, po lewej sędzia Jan Sehn zaangażowany w następnych latach w śledztwa w sprawach: Amona Götha, Rudolfa Hössa, załogi Auschwitz-Birkenau czy Josefa Bühlera, kwiecień 1945 r. [IPN]

3.

Początkowo większość spraw rozpatrywały jednoinstancyjne specjalne sądy karne, a po ich likwidacji jesienią 1946 r. sądy okręgowe, natomiast od 1950 r. – wojewódzkie. Fot. Podejrzany o zbrodnie wojenne przed wejściem do budynku sądowego, 1945 r. [IPN]

5.

Spośród nieco ponad czterech tysięcy zbrodniarzy wydanych przez aliantów różnym państwom, 1817 trafiło do Polski. Fot. Trzech niemieckich zbrodniarzy wojennych, w momencie przekazania władzom polskim, przed wejściem do siedziby Polskiej Misji Wojskowej w Niemczech, 1946 r. [IPN]

13.

P O L S K A

POLSKA NORYMBERGA

1.

Rozprawy przed Najwyższym Trybunałem Narodowym, mimo propagandowego wydźwięku, miały charakter obiektywny. Fot. Proces namiestnika Rzeszy w Kraju Warty, Arthura Greisera, Poznań, czerwiec-lipiec 1946 r. [fot. Zbigniew Zielenacki, ze zbiorów Lecha Zielenackiego, cyryl. poznan.pl]

2.

We wrześniu 1946 r. w Krakowie Trybunał orzekł najwyższy wymiar kary wobec Amona Götha, sadystycznego komendanta KL Płaszów. [IPN]

3.

Sądzeni w Warszawie, od lewej: Ludwig Fischer – gubernator dystryktu warszawskiego (kara śmierci), Ludwig Liest – starosta warszawski (osiem lat więzienia), Josef Meisinger – dowódca SD i Policji Bezpieczeństwa w Warszawie (kara śmierci) i Max Daume – oficer policji (kara śmierci). Luty 1947 r. [IPN]

4.

W grudniu 1947 r. w Krakowie wyrok śmierci otrzymało 23 esesmanów z czterdziestu sądzonych, w tym drugi komendant obozu KL Auschwitz, Artur Liebehenschel. [IPN]

5.

W 1947 r. przed polskim Trybunałem stanęli niektórzy członkowie załogi KL Auschwitz-Birkenau. Fot. Rudolf Höss, pierwszy komendant obozu (skazany w Warszawie w marcu 1947 r.) na chwilę przed egzekucją. Oświęcim, 16 kwietnia 1947 r. [IPN]

6.

Albert Forster, namiestnik Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie, w drodze na proces. [IPN]

7.

Ostatnim zbrodniarzem sądzonym przez Najwyższy Trybunał Narodowy był Josef Bühler, szef rządu Generalnego Gubernatorstwa. W lipcu 1948 r. w Krakowie usłyszał wyrok śmierci. [PAP]

14.

1.

W Polsce po wojnie osądzono 4,5-5,5 tys. Niemców i volksdeutschów. Fot. Leah Konicpoler zeznawała w sprawie Heinricha Kestnera (stoi po lewej stronie), skazanego na karę śmierci, odpowiedzialnego za likwidację tzw. małego getta w Częstochowie w czerwcu 1943 r. Częstochowa, 1946 r. [Montreal Holocaust Museum, Montreal]

2.

Znaczną część osądzonych w Polsce stanowili członkowie załóg obozów koncentracyjnych. Fot. Egzekucja byłych członków załogi KL Stutthof na Wysokiej Górze (dawniej: Stoltzenberg) w Gdańsku, 4 lipca 1946 r. [IPN]

4.

Po 1950 r. procesy niemieckich zbrodniarzy w Polsce odbywały się sporadycznie. Fot. SS-Gruppenführer Jürgen Stroop, odpowiedzialny za brutalne stłumienie w 1943 r. powstania w getcie warszawskim, przed sądem w Warszawie, lipiec 1951 r. [Ghetto Fighters' House]

3.

Proces osiemnastu esesmanów z KL Płaszów, styczeń 1948 r. [IPN]

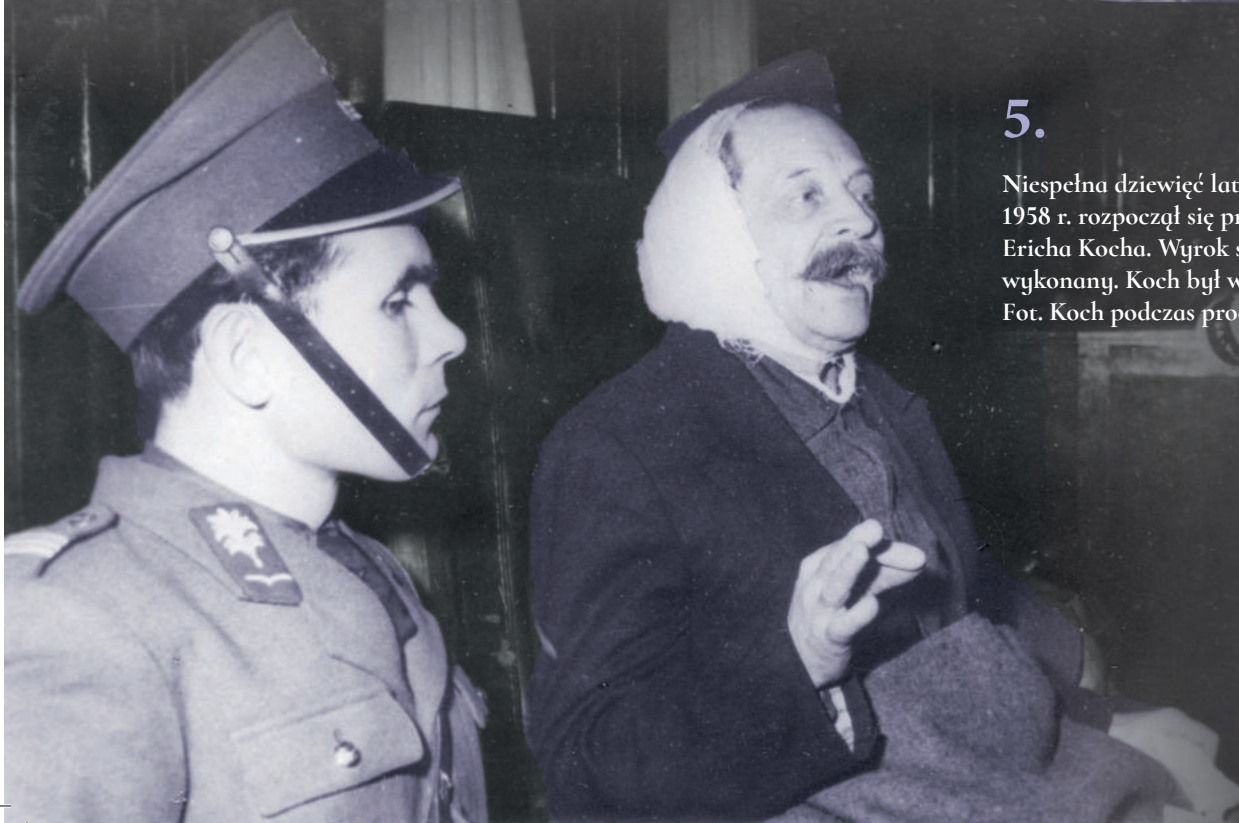

P O L S K A

| BILANS |

5.

Niespełna dziewięć lat po sprowadzeniu do Polski, w październiku 1958 r. rozpoczął się proces nadprezydenta Prus Wschodnich Ericha Kocho. Wyrok śmierci zapadły w marcu 1959 r. nie został wykonany. Koch był więziony w Barczewie. Zmarł w 1986 r. Fot. Koch podczas procesu, 1959 r. [IPN]

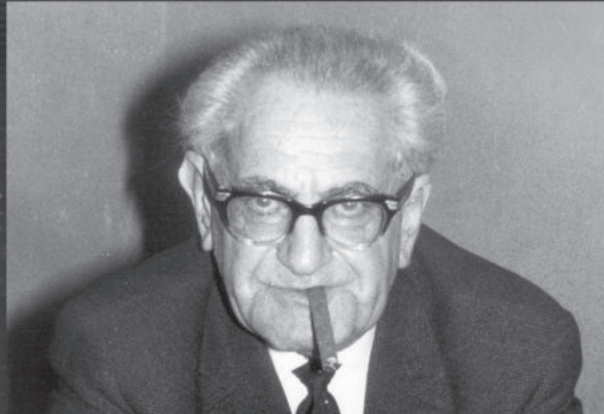

WOKÓŁ PROCESU EICHMANNNA

1.

Adolf Eichmann w czasie wojny koordynował niemiecki plan Zagłady Żydów. Przez ponad dekadę był najbardziej poszukiwanym zbrodniarzem wojennym. W jego ściganie już w latach czterdziestych włączył się Tuvia Friedman kierujący ośrodkiem dokumentującym zbrodnie i szukającym sprawców, zlokalizowanym w Wiedniu, a później w Hajfie. Fot. Tuvia Friedman, 1945 r. [IPN]

2.

Istotny wkład w odnalezienie Adolfa Eichmanna miał Szymon Wiesenthal, były więzień sześciu obozów koncentracyjnych. Działania Wiesenthala i założonego przez niego ośrodka dokumentacyjnego pozwoliły również na ujęcie: Franza Stangla, Josefa Schwammergera oraz sadystrycznej esesmanki z Majdanka Hermine Braunsteiner. Fot. Wiesenthal podczas procesu austriackich policjantów. Wiedeń, 1958 r. [Vienna Wiesenthal Institute for Holocaust Studies]

3.

Ujęcie Eichmanna było możliwe dzięki informacjom przekazanym do Tel Awiwu przez Fritza Bauera, niemieckiego prokuratora generalnego Hesji, zwolennika rozliczeń z nazizmem w RFN. Fot. Fritz Bauer w Club Voltaire we Frankfurcie nad Menem, około 1965–1968. [fot. S. Träger, Fritz Bauer Institut]

4.

Adolf Eichmann został schwytany przez agentów izraelskiego wywiadu w maju 1960 r. w Buenos Aires. Fot. Posiedzenie w sprawie decyzji o przedłużeniu aresztu zbrodniarza. Jerozolima, 9 marca 1961 r. [National Photograph Collection – Government Press Office]

5.

Rozpoczęty w kwietniu 1961 r. proces w Jerozolimie wzbudził ogromne zainteresowanie na całym świecie. Za zbrodnie przeciwko narodowi żydowskiemu, zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, Eichmann został skazany na karę śmierci. Fot. Filmowiec Leo Hurwitz i policjant Michael Goldman (ocalały z KL Auschwitz) oglądają transmisję procesu Eichmanna. Jerozolima, 18 kwietnia 1961 r. [National Photograph Collection – Government Press Office]

1.

Dużą uwagę niemieckich mediów, choć nie opinii publicznej, która była przeciwna dalszym rozliczeniom, przyciągnął proces członków załogi KL Auschwitz-Birkenau przed sądem we Frakfurcie na Menem. Wyroki zapadły w 1965 r. wielu obserwatorów uznawało za zbyt łagodne. Fot. Rozpoczęcie procesu oświęcimskiego, 20 grudnia 1963 r. [Institut für Stadtgeschichte, Frankfurt am Main]

2.

Wiele wyroków wydanych w zachodnich Niemczech było rażąco niskich. W 1958 r. w Ulm dziesięciu członków Einsatzkommando, którzy rozstrzelali tysiące litewskich Żydów, skazano za „pomoc w morderstwie” na wyroki 3-15 lat więzienia. Fot. Proces w Ulm, 1958 r. [ullstein bild]

3.

Odzwierciedleniem zachodnioniemieckich rozliczeń z nazizmem był, trwający blisko sześć lat, proces szesnastu członków załogi Majdanka przed sądem w Düsseldorfie. Jedna z oskarżonych zmarła przed końcem procesu, oskarżenia wobec dwóch kolejnych wycofano ze względu na stan zdrowia, a wydane w 1981 r. werdykty były niskie. Fot. Rozpoczęcie procesu, 1975 r. [akg images]

4.

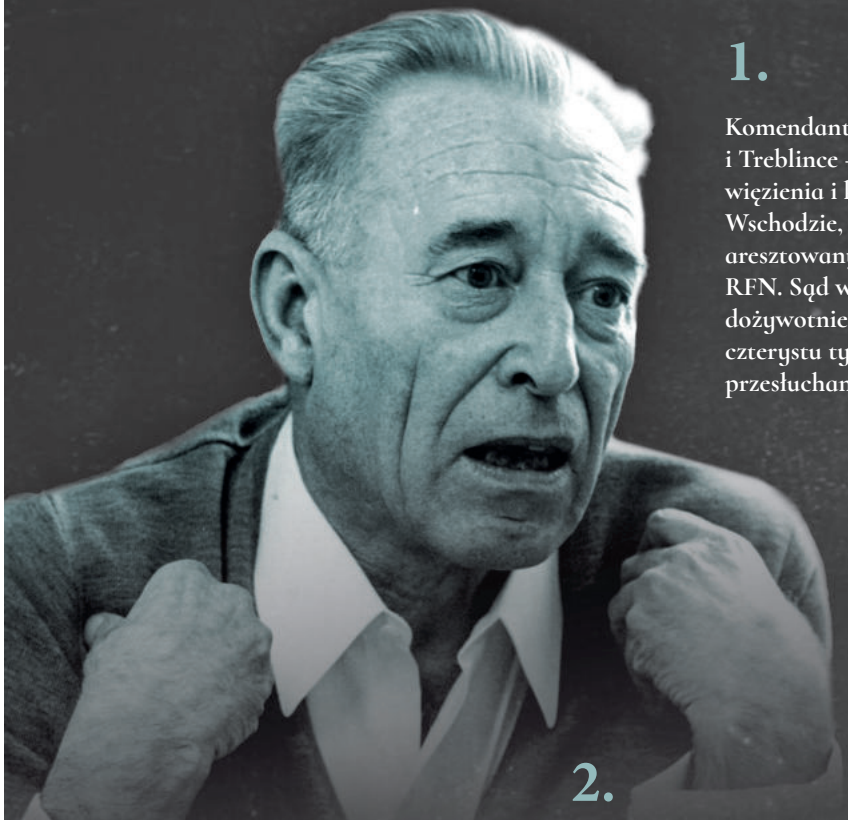
W tym samym czasie NRD właściwie zaniechała dalszych rozliczeń. W latach 1957-1989 za przestępstwa z okresu narodowego socjalizmu we wschodnich Niemczech skazano zaledwie 120 osób. W RFN w samym 1968 r. zapadło 118 wyroków. Fot. Horst Fischer, lekarz obozowy w kompleksie KL Auschwitz-Birkenau, skazany na śmierć w Berlinie, 1966 r. [Stasi-Unterlagen-Archiv]

P Ó Ź N A
S P R A W I E D L I W O Ś Ć

I CIĄG
I DAŁSZY
ROZLICZEŃ
W NIEMCZECH

1.

Komendant ośrodków zagłady w Sobiborze i Treblince – Franz Stangl – po ucieczce z alianckiego więzienia i kilkuletnim pobycie na Bliskim Wschodzie, wyjechał do Brazylii. W 1967 r. został aresztowany w São Paulo i ekstradowany do RFN. Sąd w Düsseldorfie skazał go w 1970 r. na dożywotnie więzienie za zamordowanie co najmniej czterystu tysięcy Żydów. Fot. Franz Stangl w czasie przesłuchania. [Yad Vashem Photo Archive]

2.

Szerokim echem na świecie odbił się proces Klaus Barbiego, szefa Gestapo w Lyonie, wytropionego w 1971 r. w Boliwii przez francusko-niemieckie małżeństwo Serge'a i Beate Klarsfeldów. Fot. Serge i Beate Klarsfeld przed rozpoczęciem procesu Barbiego, 1987 r. [Ville de Lyon, Archives Municipales, copyright Barrier, 1518WP 1400]

3.

Słynny „rzeźnik z Lyonu” został aresztowany i deportowany do Francji dopiero w 1983 r., a cztery lata później skazany na dożywocie. Fot. Klaus Barbie eskortowany w drodze na rozprawę. Lyon, 4 lipca 1987 r. [Associated Press]

4.

Kilka miesięcy po zakończeniu procesu Klaus Barbiego, w Argentynie aresztowano Josefa Schwammbergera, w czasie wojny okrutnego komendanta obozów pracy dla Żydów na Podkarpaciu. Oskarżony o udział w ponad trzech tysiącach morderstw został skazany na dożywotnie więzienie. Fot. Schwammberger z obrońcą. Stuttgart, 29 kwietnia 1992 r. [Norbert Försterling/picture-alliance/dpa/AP Images]

P Ó Ż N A
S P R A W I E D L I W O Ś Ć

| GŁOŚNE EKSTRA- DYCJE |

5.

W 1994 r. podczas wywiadu dla amerykańskiej telewizji ABC w Argentynie, były oficer SS Erich Priebke przyznał się do udziału w masakrze w Grotach Ardeatyńskich. Po kilkuletniej batalii prawnej, w 1998 r. rzymski sąd skazał go na dożywocie. Ostatnie piętnaście lat życia spędził w areszcie domowym. Fot. Priebke w sądzie otoczony przez karabinierów. Rzym, 17 maja 1996 r. [AP Photo/Plinio Lepri]

1.

W trakcie działań wojennych lub tuż po ich zakończeniu żołnierze Wehrmachtu dopuszczali się zbrodni na jeńcach wojennych i cywilach. Jesienią 1939 r. w Polsce Niemcy zbombardowali 160 miast i osiedli, spalili setki wsi i rozstrzelali co najmniej kilkanaście tysięcy osób. Fot. Płonąca miejscowość w Polsce, wrzesień 1939 r. [GHWK Berlin]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A ...

ZBRODNI WERMACHTU

3.

We wrześniu 1939 r. Friedrich Gollwitzer dowodził 41 Pułkiem Piechoty Wehrmachtu, który dokonał licznych zbrodni wojennych na cywilach. Prokuratura w Ambergu umorzyła prowadzoną przeciwko Gollwitzerowi sprawę pacyfikacji wielkopolskiej wsi Torzeniec, w której 1-2 września 1939 r. niemieccy żołnierze zabili 37 osób, w tym kobiety i dzieci. Fot. General Gollwitzer witany po powrocie z sowieckiego obozu. Friedland, 1955 r. [ullstein bild]

2.

Dowodzący niemiecką inwazją na Kretę, gen. Kurt Student, wydał rozkaz zastosowania wobec cywilów „przykładnego terroru” za opór mieszkańców wyspy. W czerwcu 1941 r. niemieccy spadochroniarze dopuścili się licznych zbrodni w kretańskich wsiach. Fot. Zbrodnia w Kondomari, 1941 r. [Franz P. Weixel, Bundesarchiv]

4.

Po wojnie gen. Kurt Student przebywał krótko w więzieniu za zbrodnie na brytyjskich żołnierzach. Brytyjczycy uniewinnili go od zarzutu zbrodni na cywilach, jednocześnie odmawiając jego ekstradycji do Grecji, która chciała go osądzić. Odpowiedzialności uniknęli również jego podwładni. Fot. General Student rozdający autografy na dworcu kolejowym w Norymberdze, 1952 r. [Interfoto]

1.

W czasie II wojny światowej Niemcy zglądali około sześć milionów europejskich Żydów. Od połowy 1941 r. na wschodzie kontynentu przeprowadzali masowe egzekucje. Fot. Kobiety i dzieci z getta w Mizocz na Wołyniu przed rozstrzelaniem, 1942 r. [IPN]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A...

ZAGŁADA ŻYDÓW

3.

2.

Od końca 1941 r. Żydów mordowano w specjalnych ośrodkach zagłady zlokalizowanych na okupowanych ziemiach polskich. Fot. Więźniowie z Sonderkommando w KL Auschwitz II-Birkenau palą zwłoki zagazowanych Żydów. Fotografia wykonana z ukrycia. [IPN]

Alois Brunner, Austriak odpowiedzialny m.in. za deportacje blisko 130 tys. Żydów z Grecji, Bułgarii, Francji Vichy oraz Słowacji, od 1954 r. mieszkał w Syrii. Został dwukrotnie zaocznie skazany przez francuskie sądy. Władze Syrii odmawiały jego ekstradycji. Ostatnie lata życia Brunner, jako Abu Hussain, spędził w areszcie domowym. Zmarł prawdopodobnie w 2001 r. Fot. Protest pod syryjską ambasadą w Paryżu, przeciwko ukrywaniu Brunnera, w dniu wizyty prezydenta Syrii Hafeza al-Assada, 16 lipca 1998 r. [Reuters Photographer/Reuters/Forum]

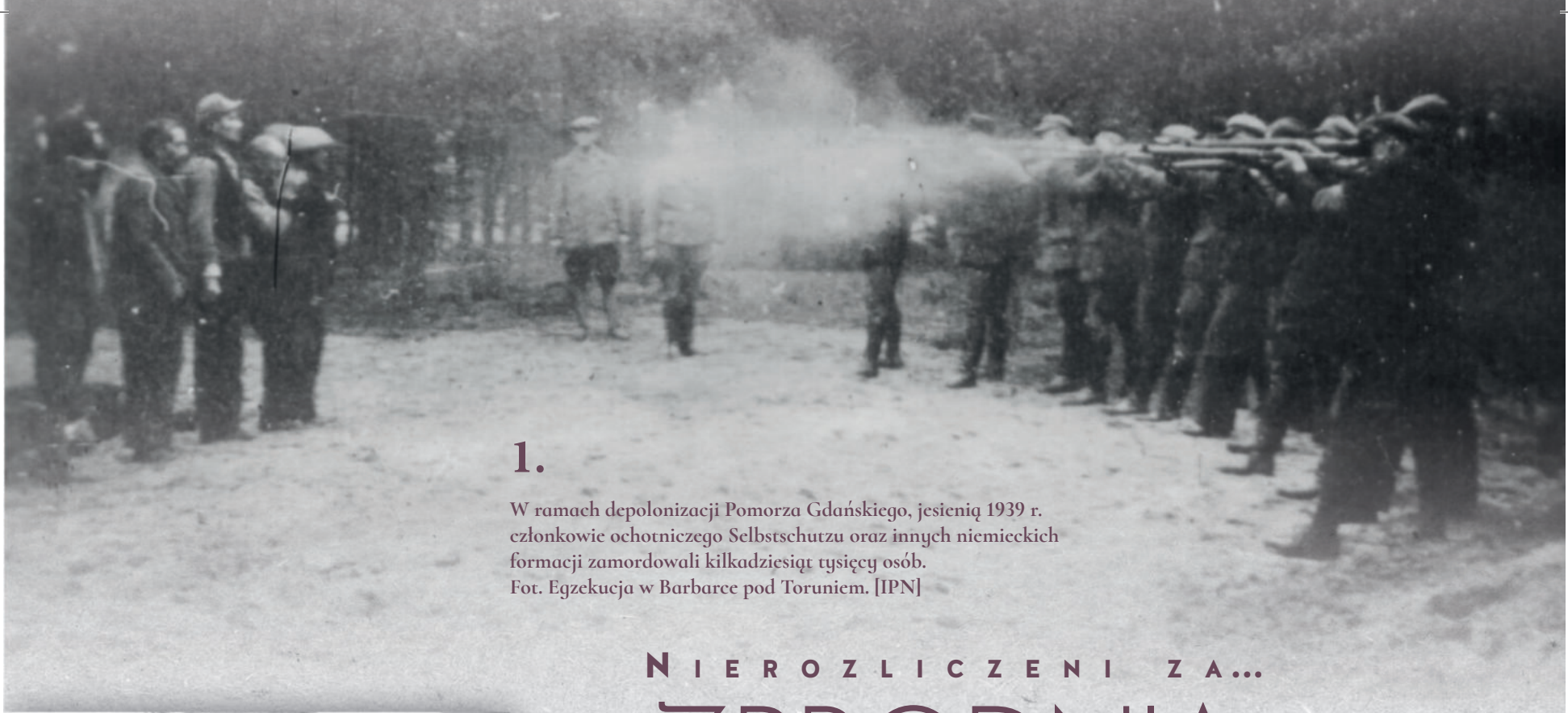
4.

Sprzeciw wywołało również uniewinnienie Franza Murera, administratora wileńskiego getta, współodpowiedzialnego za śmierć dziesiątek tysięcy Żydów. W 1948 r. „Rzeźnik z Wilna” został skazany w Związku Sowieckim na 25 lat obozu, a w 1955 r. przekazany wymiarowi sprawiedliwości Austrii. Dopiero po wezwaniach Szymona Wiesenthala Murer stanął w Grazu przed sądem, który mimo obciążających zeznań świadków, uniewinnił zbrodniarza. Fot. Protest przeciwko uniewinnieniu Murera. Wiedeń, 27 czerwca 1963 r. [Österreichische Nationalbibliothek]

MÖRDER
MURER
HINTER
GITTER!

OPERNMÖRDER
GESUCHT
JUDENMÖRDER
FREIGESPROCHENKEIT

1.

W ramach depolonizacji Pomorza Gdańskiego, jesienią 1939 r. członkowie ochotniczego Selbstschutzu oraz innych niemieckich formacji zamordowali kilkadziesiąt tysięcy osób.
Fot. Egzekucja w Barbarce pod Toruniem. [IPN]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A ...

ZBRODNIA POMORSKA

3.

Dowódca Selbstschutzu Westpreussen, Ludolf von Alvensleben, zbiegł z brytyjskiej niewoli i schronił się w Argentynie, gdzie otrzymał obywatelstwo. Chociaż sąd w Toruniu wydał zaocznie wyrok śmierci, a sąd w Monachium nakaz jego aresztowania, Alvensleben uniknął odpowiedzialności. Zmarł w Argentynie w 1970 r.
Fot. Alvensleben z członkami Selbstschutzu, 1939 r. [IPN]

2.

Większość ofiar stanowili przedstawiciele polskiej inteligencji. Wyroki skazujące usłyszeli nieliczni sprawcy zbrodni pomorskiej.
Fot. Anna Mystkowska klęczy przed zwłokami męża, 1945 r. [Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku]

4.

Jakob Lölgen, dowódca oddziału egzekucyjnego, złożonego z funkcjonariuszy gdańskiego Gestapo, po wojnie wrócił do pracy w policji w Trewirze. W 1966 r. stanął przed sądem w Monachium wraz ze swym zastępcą z czasów wojny, Horstem Eichlerem. Mimo dowodów udziału w zamordowaniu 349 przedstawicieli bydgoskiej inteligencji, został uniewinniony jako wykonujący bezprawne rozkazy.
Fot. Eichler i Lölgen (w okularach) po ogłoszeniu wyroku, 1 kwietnia 1966 r. [Klaus Heirler/picture-alliance/dpa/AP Images]

1.

W czasie wojny los dzieci nie różnił się od dorosłych – ginęły podczas działań zbrojnych, w gettach, obozach, w wyniku pacyfikacji, jako ofiary programu „eutanazji” czy w trakcie przymusowych przesiedleń. W Łodzi od grudnia 1941 r. istniał specjalny obóz pracy dla dzieci. Przetrzymany w nim 2-3 tys. dzieci, niemal dwieście spośród nich zmarło.
 Fot. Komendant obozu Camillo Ehrlich w czasie apelu. [IPN]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A . . .

BESTIALSTWO WOBEC DZIECI

2.

Niemcy wprowadzili wiele dzieci z Europy Wschodniej – z samej Polski nawet dwieście tysięcy. Za pośrednictwem stworzonej przez SS organizacji Lebensborn (formalnie opiekuńczej) zostały one przekazane rodzinom w III Rzeszy. Tylko część powróciła po wojnie do domów. W 1948 r. rabunek dzieci uznano za zbrodnię przeciwko ludzkości.
 Fot. Sprawdzenie polskich dzieci pod kątem rasowym, 1942 r. [SZ Photo/Süddeutsche Zeitung Photo/Forum]

Name (mit Prägen nach Geburtsort): <i>Ehrlich</i>		Ort der Festnahme: <i>Czajana 12</i>	Aktenzeichen: <i>20941Br</i>
Vorname: <i>Camillo Friedrich</i>		Letzte Wohnung: <i>Czajana 12, Czajana 12, 24</i>	Tag der Festnahme: <i>29.11.45</i>
Geburtsort und -ort: <i>2.8.1898 Lohmitz/Kr. Jhr.</i>		Jetzige Anschrift der Familienangehörigen: <i>Ehrlich, Elisabeth u. o.</i>	wo: <i>Waldheim</i>
Beruf: <i>Straßenkehrer</i>		Gebäude: <i>7, 7D, 04</i>	Karteikarte ausgestellt: <i>2.1.47</i>
Zuletzt beschäftigt: <i>Polizei in Lodz</i>		Gesamt: <i>10, 10, 10</i>	HR-DIV - Pol. Abtg. NS
Familienstand: <i>verh.</i>		Geslecht: <i>weiblich</i>	Führerstand, Waldheim
Kinder: <i>—</i>		Partei: <i>NSDAP</i>	von: <i>Waldheim</i>
Staatsangehörigkeit: <i>DR</i>		Augenfarbe: <i>blau</i>	Obernahme durch die Dtsch. V.-Pol. am: <i>16.8.47</i>
Deckname: <i>—</i>		Haarfarbe: <i>schwarz</i>	Parteizugehörigkeit n.d.R.S.4): <i>—</i>
Eintritt: <i>1933</i>		SS: <i>—</i>	SA: <i>—</i>
Austritt: <i>—</i>		SD: <i>1939</i>	Gestapo: <i>—</i>
Sonstige Organisationen u. Verbände: <i>NSDAP</i>		Vorstrafen: <i>—</i>	Offizielle Ämter: <i>—</i>
Mitt. Verbände u. Ausbildung:		Mitt. Verbände u. Ausbildung:	
Innehaltbare Funktionen (z. B. Kreisleiter, SA-Sturmführer usw.): <i>Sturm- und Gruppenführer in S.O.</i>			
D 09 HS 1 1.00 330 Nachdruck und Aenderung nur gemäß DA 113/48 der LBEVP			

3.

SS-Sturmabführer Camillo Ehrlich, komendant obozu pracy dla dzieci w Łodzi, został skazany w Waldheim na dożywocie. W 1956 r. – w związku z podpisaniem deklaracji współpracy ze Stasi – opuścił więzienie i wyjechał do RFN. O zbrodnię na dzieciach w Łodzi został oskarżony dopiero w 1973 r. Zmarł rok później nie doczekawszy procesu. Fot. Karta więzienna Ehrlicha z więzienia w Waldheim, 1950 r. [Sächsisches Staatsarchiv – Staatsarchiv Leipzig]

4.

Kierownictwo Lebensbornu z braku dowodów nie zostało ukarane w Norymberdze. Dopiero w 1950 r. sąd w Monachium uznał Lebensborn za organizację zbrodniczą, a po latach światło dzienne ujrzał jej udział w przymusowej germanizacji dzieci.
 Fot. Aresztowani członkowie kierownictwa Lebensbornu. [National Archives and Records Administration, College Park]

SOLLMANN, Max

VIERMETZ, INGE

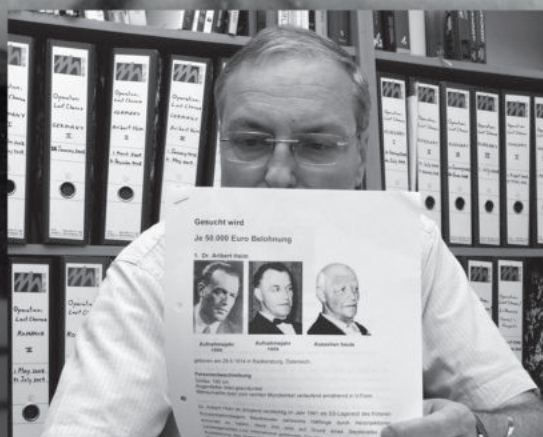
EBNER, Gregor

TESCH, Guenther

1.

Obozy koncentracyjne były miejscem pośredniej lub bezpośredniej zagłady milionów osadzonych. Prowadzono w nich również eksperymenty pseudomedyczne polegające np. na: zarażaniu więźniów chorobami, testowaniu leków, przeprowadzaniu eksperymentów chirurgicznych czy żywieniowych. Fot. Grupa lekarzy wokół stołu operacyjnego. Pierwszy z lewej – Carl Clauberg, pierwszy z prawej – Horst Schumann, KL Auschwitz-Birkenau. [IPN]

3.

Austriak Aribert Heim ze względu na zbrodnicze eksperymenty na więźniach w KL Mauthausen zyskał niechlubny przydomek „Doktor Śmierć”. Po wydanym w 1950 r. nakazie aresztowania ukrywał się. Ostatnie lata życia spędził w Egipcie, gdzie w 1992 r. zmarł jako Tarek Hussein Farid. Jego śmierć potwierdzono w 2009 r. Fot. Dyrektor Centrum Szymona Wiesenthala w Jerozolimie, Efraim Zuroff, z ogłoszeniem w sprawie poszukiwania Heima, 24 października 2007 r. [Gil Cohen Magen/Reuters/Forum]

2.

Testy na więźniach wykonywano na potrzeby armii, firm farmaceutycznych, instytutów medycznych, dla potwierdzenia teorii rasistowskich lub osobistego rozwoju „naukowego”. Spośród około trzystu lekarzy dopuszczających się tego procederu tylko część została skazana. Fot. Zbiór ludzkich organów na „oddziale patologicznym” KL Mauthausen-Gusen. [Mauthausen Memorial/KZ-Gedenkstätte Mauthausen]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A . . .

EKSPERYMENTY NA WIĘŹNIACH

4.

Josef Mengele, okryty złą sławą „Anioł Śmierci” z KL Auschwitz-Birkenau, w 1949 r. uciekł do Argentyny. Później ukrywał się w Urugwaju, Paragwaju i Brazylii. Mimo dużej nagrody za pomoc w jego schwytaniu, nie został zatrzymany. Zmarł w 1979 r. Fot. Rzeczy znalezione przez funkcjonariuszy brazylijskiej policji federalnej w 1985 r. w domu, w którym prawdopodobnie ukrywał się Mengele. [Associated Press]

1.

W wyniku procedury uśmiercania osób niepełnosprawnych umysłowo i fizycznie, w latach 1939–1941 w ramach „Akcji T4” i trwających do 1945 r. „dzikich eutanazji”, zamordowanych zostało około dwieście tysięcy osób. Sprawiedliwość osiągnęła jedynie część spośród 350 lekarzy oraz wielu esesmanów zaangażowanych w ten zbrodniczy proceder. Fot. Żołnierz US Army ogląda cmentarz w Krajowym Zakładzie Leczniczym Hadamar, gdzie w masowych grobach chowano ofiary nazistowskiego programu „eutanazji”, 5 kwietnia 1945 r. [fot. Troy A. Peters, United States Holocaust Memorial Museum]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A . . .

MORDOWANIE CHORYCH i NIEPEŁNO- SPRAWNYCH

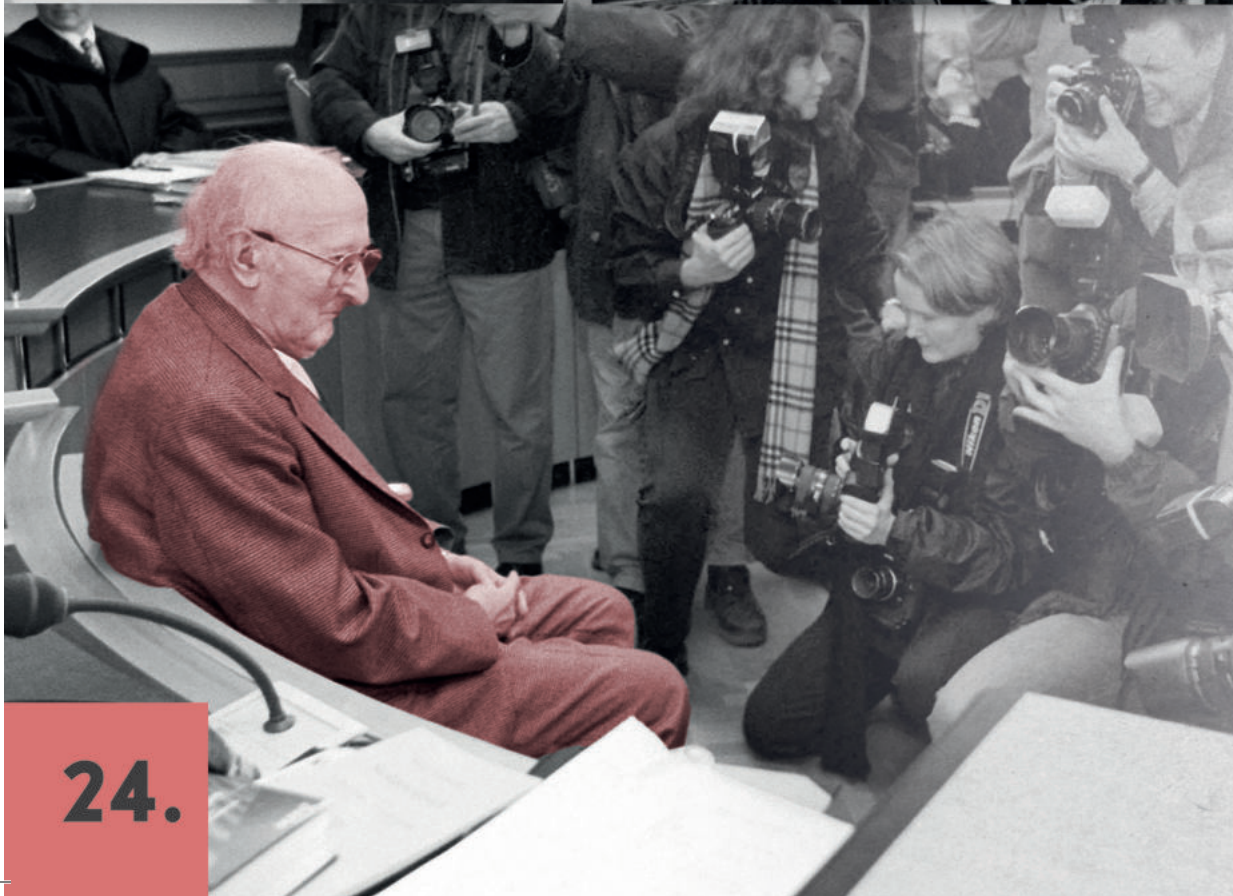
2.

W szpitalu psychiatrycznym w Obrawalde (dzisiaj: Obrzyce) do 1945 r. zamordowano około dziesięć tysięcy osób różnej narodowości. Fot. Amanda Anna Ratajczak, starszy felerzer w szpitalu w Obrawalde, demonstruje sposób uśmiercania pacjentów, w czasie procesu przed sowieckim sądem wojskowym, maj 1945 r. [Samodzielny Publiczny Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Międzyrzeczu]

3.

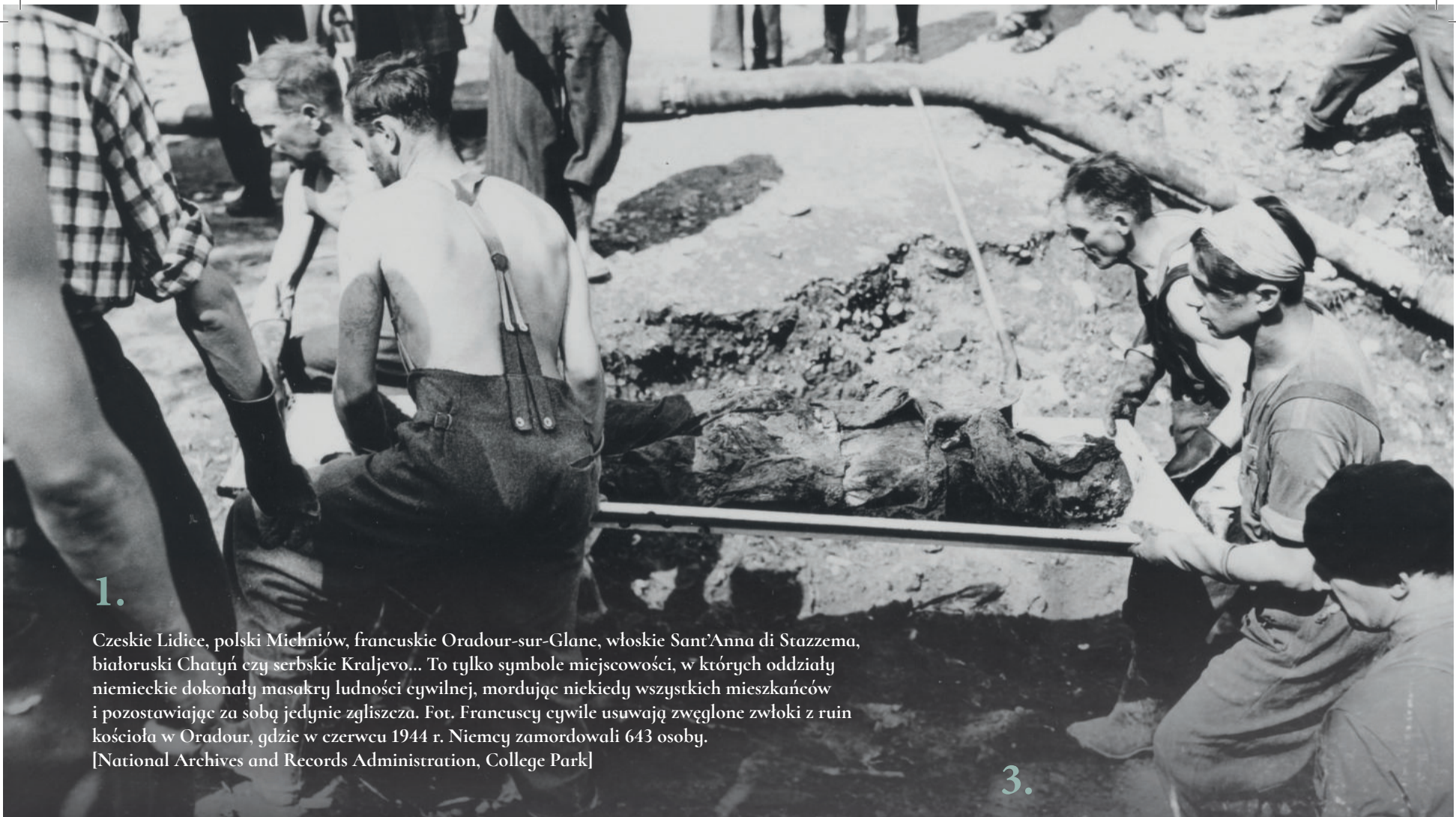
W latach 1945–1946 za zbrodnie w Obrawalde skazano kilka osób. Sprawiedliwość nie osiągnęła głównego organizatora zbrodni, dyrektora gospodarczego szpitala Waltera Grabowskiego oraz wielu członków personelu. W 1965 r., w procesie czternastu pielęgniarek, sąd w Monachium uznał, że oskarżone działały na rozkaz, a sprawa – jako zwykłe zabójstwo – uległa przedawnieniu. Fot. Ogłoszenie wyroku w sprawie pielęgniarek ze szpitala w Obrawalde. Monachium, 3 marca 1965 r. [Keystone Pictures USA/Zuma Press/Forum]

4.

Austriacki psychiatra Heinrich Gross od 1940 r. pracował w wiedeńskiej klinice Spiegelgrund, w której zamordowano nawet osiemset dzieci. Oskarżenia o zbrodnie nie przeszkodziły mu w kontynuowaniu kariery lekarza i biegłego sądowego. W 2000 r. sąd uznał, że z uwagi na demencję Gross nie może być sądzony. Fot. Gross oczekujący na rozpoczęcie procesu. Wiedeń, 21 marca 2000 r. [Reuters Photographer/Reuters/Forum]

1.

Czeskie Lidice, polski Michniów, francuskie Oradour-sur-Glane, włoskie Sant'Anna di Stazzema, białoruski Chatyn czy serbskie Kraljevo... To tylko symbole miejscowości, w których oddziały niemieckie dokonały masakry ludności cywilnej, mordując niekiedy wszystkich mieszkańców i pozostawiając za sobą jedynie zgliszcza. Fot. Francuscy cywile usuwają zwęglone zwłoki z ruin kościoła w Oradour, gdzie w czerwcu 1944 r. Niemcy zamordowali 643 osoby. [National Archives and Records Administration, College Park]

3.

W styczniu 1953 r., w sprawie zbrodni w Oradour, na ławie oskarżonych w Bordeaux zasiadło siedmiu Niemców i czternastu obywateli Francji. Kolejnych 44 Niemców sądzono zaocznie i skazano na karę śmierci. Wśród nich był dowódca 2 Dywizji Pancerniej SS „Das Reich” SS-Gruppenführer Hans Lammerding. Do jego ekstradycji do Francji nie doszło. Fot. Proces w Bordeaux. [Photo@ AGIP/ Bridgeman Images]

2.

Toskańska wieś Sant'Anna di Stazzema została 12 sierpnia 1944 r. spacyfikowana przez żołnierzy z 16 Dywizji Grenadierów Pancernych SS „Reichsführer SS”. Tylko jej dowódca, SS-Gruppenführer Max Simon, spędził w więzieniu dziewięć lat. Wśród 560 ofiar masakry znaczną część stanowiły kobiety i dzieci. Fot. Ocalały z masakry przed grobem ofiar. [National Archives and Records Administration, College Park]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A . . . .

MASAKRY LUDNOŚCI CYWILNEJ

4.

W 2005 r. sąd wojskowy we włoskiej miejscowości La Spezia, za udział w masakrze w Sant'Anna di Stazzema, skazał zaocznie na dożywocie dziesięciu oficerów niemieckich. Niemcy odmówiły jednak ekstradycji skazanych, a w 2012 r. umorzyły śledztwo. Fot. Przewodniczący Trybunału Wojskowego Francesco Ufilugelli odczytuje wyrok. La Spezia, 22 czerwca 2005 r. [PAP/EPA]

1.

W dniu rozpoczęcia powstania warszawskiego Hitler wydał polecenie zrównania miasta z ziemią i wymordowania jego mieszkańców. Tylko 5-7 sierpnia 1944 r. na Woli i Ochocie zostało zamordowanych około pięćdziesiąt tysięcy osób. Fot. Powojenne ekshumacje przy kościele pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny na warszawskiej Ochocie, 1945 r. [fot. E. Haneman, Muzeum Powstania Warszawskiego]

3.

Heinz Reinefarth został aresztowany przez Amerykanów już w 1945 r. Zwolniony trzy lata później przeszedł procedury denazyfikacyjne. W 1951 r. wybrano go burmistrzem miasta Westerland na wyspie Sylt, a w 1958 r. do parlamentu kraju związkowego Szleswik-Holsztyn. Później pracował jako prawnik. W 1967 r. prokuratura umorzyła śledztwo w sprawie wojennych zbrodni Reinefartha. Fot. Reinefarth jako burmistrz Westerlandu. [Sylter Archiv, twórca: Hansa-Photo]

2.

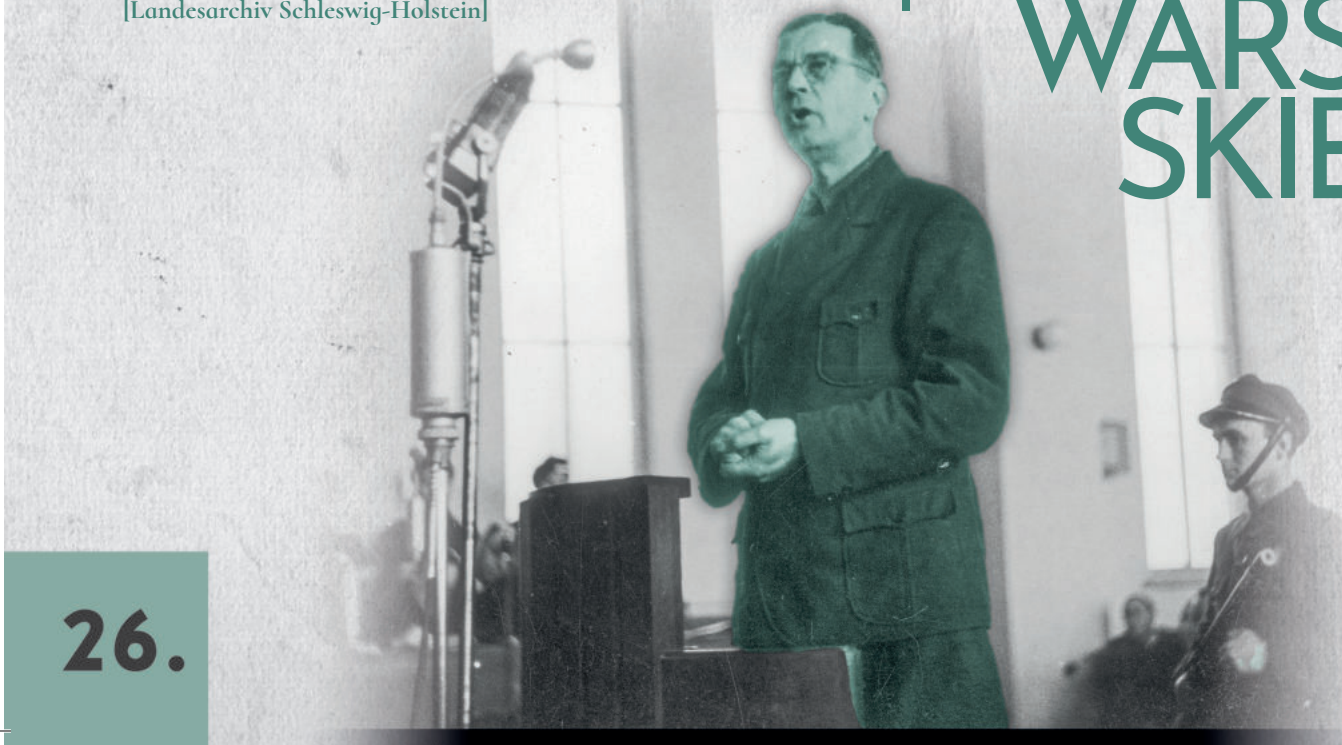
Zbrodni na cywilach dokonywały różne formacje niemieckie oraz kolaboracyjne. Dowódcą wojsk pacyfikujących powstanie był gen. Waffen-SS Erich von dem Bach-Zelewski. Na czele jednostek policyjnych rozstrzelujących cywili stał SS-Gruppenführer Heinz Reinefarth. Fot. Bach-Zelewski i Reinefarth przemawiają do kompanii karnej skierowanej do tłumienia powstania. [Landesarchiv Schleswig-Holstein]

N I E R O Z L I C Z E N I Z A . . .

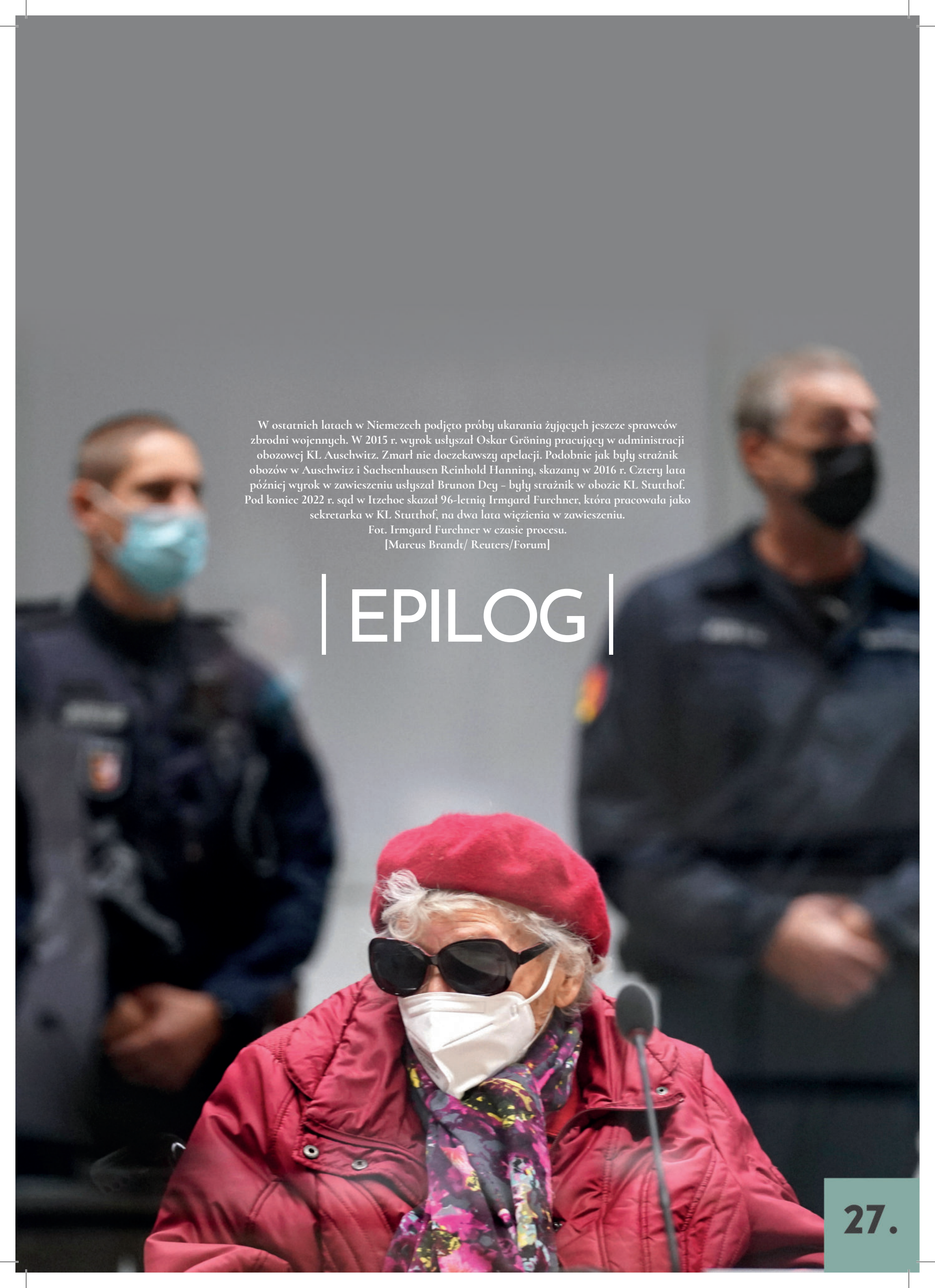
PACYFIKACJA POWSTANIA WARSZAW- SKIEGO

4.

W 1945 r. Amerykanie schwytali również Ericha von dem Bacha-Zelewskiego, lecz odmówili jego ekstradycji do Polski. Zeznawał jako świadek w Norymberdze i w Warszawie. Później został skazany na dożywocie, ale za przestępstwa popełnione przed 1939 r. Fot. Bach-Zelewski podczas procesu Ludwiga Fischera, 1947 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

W ostatnich latach w Niemczech podjęto próby ukarania żyjących jeszcze sprawców zbrodni wojennych. W 2015 r. wyrok usłyszał Oskar Gröning pracujący w administracji obozowej KL Auschwitz. Zmarł nie doczekawszy apelacji. Podobnie jak były strażnik obozów w Auschwitz i Sachsenhausen Reinhold Hanning, skazany w 2016 r. Cztery lata później wyrok w zawieszeniu usłyszał Brunon Dey – były strażnik w obozie KL Stutthof. Pod koniec 2022 r. sąd w Itzehoe skazał 96-letnią Irmgard Furchner, która pracowała jako sekretarka w KL Stutthof, na dwa lata więzienia w zawieszeniu.

Fot. Irmgard Furchner w czasie procesu.

[Marcus Brandt/ Reuters/Forum]

| EPILOG |

Autor wystawy: dr Michał Zawisza
Współpraca: Edyta Krężołek, Ilona Religa-Gola, Jakub Mularczyk
Projekt graficzny: Katarzyna Niklas, Urszula Zalejska-Smoleń
Recenzenci: dr Paweł Kosiński,
Magdalena Śladecka

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Delegatura w Kielcach

